

ZYGMUNT KOWALCZYK

DOCHÓD NARODOWY A KONCEPCJA RACHUNKOWOŚCI SPOŁECZNEJ

Historycznych i teoretycznych źródeł współczesnych systemów rachunkowości społecznej należy doszukiwać się w badaniach nad dochodem narodowym, prowadzonych od narodzin ekonomii politycznej jako nauki. Pierwsze obliczenia dochodu narodowego stanowią niewątpliwie prehistorię rachunkowości społecznej.

Koncepcja dochodu narodowego została po raz pierwszy sformułowana w XVII w. przez Williama Petty'ego w Anglii i Pierre le Pesant de Boisguilberta we Francji¹. Pierwszego zaś szacunku dochodu społecznego dokonał w tym czasie Gregory King (1648—1712). Po nich wielu ekonomistów zajęło się problemem dochodu narodowego z punktu widzenia teoretycznego, bądź też statystycznego. Spośród nich największy wkład w rozwijaniu tej dziedziny nauki ekonomii wnieśli: M. Vauban (1633—1707), A. L. Lavoisier (1743—1793), F. Galiani (1728—1787), P. Verri (1728—1797), G. Palmieri (1721—1794)².

Osobną kartę w historii teorii dochodu narodowego zapisał F. Quesnay (1694—1774) swoją *Tablicą Ekonomiczną*. Tablica F. Quesnaya stanowi zasadniczy krok naprzód w rozwoju teorii dochodu narodowego i stanowi niewątpliwie źródło natchnienia dla twórców rachunkowości społecznej³. Jego największą zasługą w tej dziedzinie jest to, iż wysunął on myśl, że przepływy dochodów i bogactwa między poszczególnymi klasami odbywają się zgodnie z pewnymi prawami i w pewnych stosunkach, które nauka ekonomii może badać i określać ilościowo. Wskazywał

¹ P. Studenski, *The Income of Nations*, Nowy Jork 1958, s. 11.

² Wkład wszystkich wyżej wymienionych ekonomistów w zakresie teorii dochodu narodowego został przedstawiony w pracy Z. Kowalczyka, *Systemy rachunkowości społecznej a koncepcja budżetu ekonomicznego we Francji* „Zeszyty Naukowe WSE Poznań” 1961, Seria II, z. 21, s. 11—14, oraz vide P. Studenski, op. cit., s. 11—18.

³ Z. Dąbrowski, *Fizjokratyczna Tableau Economique z punktu widzenia koncepcji rachunku społecznego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1961, i. 3, s. 259—273.

on również przez to na wzajemny stosunek między poszczególnymi klasami społecznymi⁴.

Ekonomia klasyczna podejmowała również problem rachunku produktu społecznego i dochodu narodowego. Oto dla przykładu jak pojmuje A. Smith kategorię dochodu narodowego: „Dochód brutto wszystkich mieszkańców wielkiego kraju obejmuje całkowity roczny produkt ich ziemi i pracy. Czystym dochodem jest to, co pozostaje dla nich po odliczeniu kosztów zachowania kapitału, po pierwsze kapitału trwałego, po wtóre — obrotowego, albo inaczej to, co bez uszczerbku dla swego kapitału mogą oni zaliczyć do zasobów przeznaczonych na bezpośrednią konsumpcję, czyli wydać na własne utrzymanie, wygody i rozrywki. A więc ich bogactwo rzeczywiste nie zależy również od dochodu brutto, lecz od dochodu czystego”⁵.

To twierdzenie o elementach składowych produktu społecznego jest jednak sprzeczne z innym twierdzeniem szkoły klasycznej: uważano, że cała produkcja społeczna sprowadza się do wytwarzania środków spożycia. Skoro bowiem wartość produktu globalnego, jak wynika to z cytowanego ustępu pracy A. Smitha, składa się nie tylko z dochodów, lecz także z zużytego kapitału trwałego — to cały produkt społeczny nie może być skonsumowany. A. Smith uważa jednak, że środki produkcji zużyte w procesie produkcji są wytworami pracy innego przedsiębiorstwa, toteż ich wartość może z kolei być rozłożona na dochody. Wartość całego produktu społecznego składa się więc z płacy roboczej, zysku i renty.

Poglądy A. Smitha na ten temat podzielali inni ekonomiści tej epoki, jak D. Ricardo, J. C. L. Sismondi, J. B. Say i Proudhon⁶. Ogólnie można stwierdzić, że ich wkład do teorii dochodu narodowego z punktu widzenia makroekonomicznego rachunku gospodarki kapitalistycznej był mało konstruktywny. Zdaniem K. Marksa, ekonomia klasyczna stanowi w porównaniu z teorią fizjokratyczną krok wstecz w zakresie pojmowania części składowych do produktu społecznego⁷.

Sama teoria A. Smitha i jego szkoły nie posłużyła do szacunków dochodu narodowego, dopiero przejęta przez tzw. ekonomię wulgarną znalazła swoje odbicie w metodologii obliczania dochodu narodowego.

⁴ Z. Kowalczyk, op. cit., s. 13; vide E. Schneider, *Teoria Economica*, t. I, Madyt 1958, s. 116.

⁵ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. I, Warszawa 1954, s. 354.

⁶ M. Kołganow, *Dochód narodowy*, Warszawa 1961, s. 43; vide także S. Kruszyński, *Z rozwoju pojęcia dochodu*, Poznań 1958, s. 14—18.

⁷ Por. K. Marks, *Kapitał*, t. I, Warszawa 1951, s. 637; B. Minc jest natomiast zdania, iż „Smith uczynił znaczny krok naprzód w dziedzinie produktu globalnego i dochodu narodowego. Można powiedzieć, że był on w takim samym zakresie twórcą teorii dochodu narodowego, w jakim był twórcą ogólnego systemu ekonomii politycznej”. (B. Minc, *Zagadnienia dochodu narodowego*, Warszawa 1950, s. 42).

Ekonomia wulgarna, przyjąwszy punkt widzenia A. Smitha na części składowe produktu społecznego czy dochodu narodowego rozpatrywała dochód narodowy nie jako kategorię reprodukcji społecznej, lecz jako kategorię statystyczną, tj. jako wynik zsumowania dochodów ludności⁸. Ten punkt widzenia stał się podstawą wielu szacunków dochodu narodowego w XIX w. Możemy widzieć w tym przenoszenie kategorii mikro-ekonomicznych w sferę makroekonomii.

Zasadniczy przełom w teorii dochodu narodowego stanowi teoria ekonomiczna K. Marksa. Od tego czasu, jak wiadomo, nauka ekonomii podzieliła się na dwa zasadnicze kierunki: ekonomię marksistowską i ekonomię burżuazyjną⁹. W zakresie teorii dochodu narodowego uwiadacznia się także wyrażenie ten podział i od tego czasu możemy mówić o marksistowskiej i burżuazyjnej koncepcji dochodu narodowego. Oczywiście, rachunkowość społeczna istniejąca obecnie w krajach kapitalistycznych posługuje się kategoriami produktu społecznego i dochodu narodowego sformułowanymi przez burżuazyjną ekonomię polityczną. Porównywanie dochodu narodowego państw kapitalistycznych z dochodem narodowym państw socjalistycznych wymaga znajomości marksistowskiej koncepcji dochodu narodowego, gdyż rzutuje ona na metodologię obliczania produktu społecznego i dochodu narodowego w tych krajach.

Przez dochód narodowy współczesna ekonomia burżuazyjna pojmuje „wartość netto wszystkich dóbr ekonomicznych wyprodukowanych przez naród w określonym czasie”¹⁰. Niekiedy termin „dobra ekonomiczne” zastępuje się przez wyrażenie „usługi ekonomiczne”¹¹ i uzupełnia się kategorią „produkcji dodanej”¹². Niejednokrotnie terminy „dobra” i „usługi” są używane zamiennie, jako że dobra służą do świadczenia usług, tj. do zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych czy produkcyjnych człowieka¹³. Mimo różnic w formułowaniu kategorii dochodu narodowego w różnych opracowaniach na ten temat, istota jej pozostaje ta sama. Do dochodu narodowego zalicza się na równi z wartością produkcji materialnej sumę wartości świadczonych usług niematerialnych. Bierze się przy

⁸ M. Kołganow, op. cit., s. 45.

⁹ O. Lange, *Ekonomia polityczna*, t. I, Warszawa 1959, s. 254–255.

¹⁰ Jest to definicja dochodu narodowego Simona Kuznetsa, czołowego współczesnego ekonomisty amerykańskiego, zajmującego się głównie problematyką dochodu narodowego i rachunkowości społecznej, (S. Kuznets, *National Income and its Composition*, t. I, Nowy Jork 1941, s. 3).

¹¹ F. Perroux, *Le Revenu National*, Paryż 1947, s. 20.

¹² L. Vallon, *La France fait ses comptes*, Paryż 1958, s. 8. Przez „produkcję dodaną” rozumie się tę część wartości produkcji, którą uzyskuje się z nowo wytworzonego produktu po odjęciu amortyzacji (ibidem, s. 2).

¹³ I. Fischer, *Capital et revenu*, Paryż 1950, s. 61.

tym pod uwagę nie tylko dobra materialne i usługi, które występują na rynku i są wyrażone w pieniądzu, ale również i te, które nie dają się ująć pieniężnie, jak tzw. „dochody imputowane”¹⁴.

Dochód narodowy można rozpatrywać z trzech punktów widzenia¹⁵:

1. Dochód narodowy jest przede wszystkim sumą dochodów, które są według terminologii ekonomii burżuazyjnej cenami dóbr i usług, uzyskanych w określonym czasie wskutek współdziałania czynników produkcji. Z tego punktu widzenia dochód narodowy jest sumą płac i zysków (włączając w pojęcie zysku procenty i rentę gruntową).

2. Dochód narodowy jest sumą produktów netto wszystkich gałęzi gospodarki narodowej.

3. Dochód narodowy można rozpatrywać z punktu widzenia zużycia dochodów czyli wydatków. Z tego punktu widzenia stanowi on sumę konsumpcji i inwestycji netto, przy czym ten ostatni termin oznacza nowe budowle, nowe wyposażenie, zmiany w zapasach oraz saldo bilansu płatniczego.

Powyższe stwierdzenia pozwalają J. R. Hicksowi na przedstawienie następujących równań w jego pionierskiej pracy z zakresu rachunkowości społecznej pt. *The Social Framework*¹⁶:

1. Produkt społeczny netto = Płace + Zyski + Procenty = Dochód społeczny (lub narodowy).

2. Dochód społeczny = Konsumpcja + Oszczędność = Konsumpcja + Inwestycje netto = Produkt społeczny netto.

Te równania oznaczają, że dochód narodowy jest uzyskany w trakcie wytwarzania produktu globalnego i że jest on zużyty na zakup tegoż produktu globalnego. Dochód narodowy jako suma dochodów i wydatków powinien reprezentować przy założeniu prawidłowego szacunku tę samą wielkość. W praktyce przystępuje się do obliczeń produktu społecznego przyjmując za punkt wyjścia dochód narodowy jako sumę dochodów lub sumę produktów¹⁷. Najczęściej jednak dla uzyskania

¹⁴ Zalicza się do tej kategorii dochodów konsumpcję własną producentów (np. rolników), świadczenia w naturze przedsiębiorstw oraz „usługi” właścicieli mieszkań z tytułu zamieszkania we własnym domu. Oszacowaną wartość tych dóbr i usług w oparciu o ceny na podobne dobra i usługi, występujące na rynku, wlicza się do dochodu narodowego (Z. Kowalczyk, op. cit., s. 16—17); por. z „transakcjami imputowanymi” (T. Peche, *Rachunkowość przedsiębiorstw a rachunkowość społeczna*, Warszawa 1959, s. 41).

¹⁵ Por. R. Barre, *Economie Politique*, t. I, Paryż 1957, s. 238—239, oraz *National Income Statistics, Sources and Methods*, H. M. S. O., Londyn 1956, s. 1.

¹⁶ J. R. Hicks, *The Social Framework*, Oksford 1940, s. 111.

¹⁷ Na przykład Szwecja i Wielka Brytania przyjmują w swych szacunkach dochodu narodowego punkt widzenia dochodów, Dania i Norwegia — punkt widzenia produkcji, a Kanada — punkt widzenia dochodów i produkcji (P. Maillet, *Unité ou pluralité des cadres de la comptabilité nationale*, „Revue d'économie politique” 1953, nov. déc., s. 868).

wielkości dochodu narodowego stosuje się obecnie na pewnych odcinkach życia gospodarczego metodę dochodową, na innych zaś metodę produktową¹⁸.

Statystyka w krajach kapitalistycznych operuje różnymi odmianami kategorii dochodu narodowego. Oto na przykład statystyka amerykańska posługuje się przede wszystkim następującymi pojęciami: produkt brutto, produkt netto, dochód narodowy, dochód osobisty, dochód do dyspozycji¹⁹.

Przez produkt globalny brutto rozumie się globalną wartość produkcji, po potrąceniu tzw. materialnych kosztów produkcji czyli wartość surowców, zapasów i tym podobnych, pochodzących z poprzedniej produkcji. Po potrąceniu amortyzacji z produktu brutto uzyskuje się produkt netto. Różnice między produktem brutto a produktem netto odpowiadają różnicy między inwestycjami brutto i netto: inwestycje brutto wchodzą w skład produktu brutto, a inwestycje netto w skład produktu netto. Produkt netto obejmuje więc wartość nowo utworzoną w ciągu roku. Kategoria produktu globalnego netto, używana w statystyce amerykańskiej równa się pod względem swej treści kategorii dochodu narodowego w sensie marksistowskim. Obejmuje ona bowiem $(c + v + m) - c = v + m$, czyli konsumpcję i akumulację²⁰. Dla statystyków amerykańskich pojęcie produktu netto jest tylko szczeblem pośrednim dla obliczania kategorii dochodu narodowego.

$$\begin{aligned} & \text{Produkt netto} \\ & - \text{Podatki pośrednie} + \text{Subwencje} \\ & = \text{Dochód narodowy} \end{aligned}$$

Dochód narodowy w zachodnich publikacjach statystycznych bywa przedstawiony w dwóch wariantach: w cenie rynkowej oraz w cenie produkcji²¹. Należy tu od razu powiedzieć, iż produkt netto w ujęciu marksistowskim odpowiada pojęciu dochodu narodowego w cenie rynkowej. Na Zachodzie jednak, gdy mówi się o dochodzie narodowym, ma się na myśli przede wszystkim dochód narodowy w cenie produkcji²². Można to więc bardziej obrazowo przedstawić następująco:

¹⁸ Pomijam tutaj szereg trudności metodologicznych i technicznych obliczenia dochodu narodowego. Na ten temat vide W. Wilczyński *Z problematyki weryfikacji wskaźników rozwoju gospodarczego*, Rocznik 1959/60 Poznańskiego Oddziału PTE, Poznań 1961, s. 91–99.

¹⁹ W publikacjach Departamentu Handlu USA (U. S. Department of Commerce, Current Business, National Income).

²⁰ For. T. J. Markowitch, *Le problème des „services” et le revenu national*, Bulletin S. E. D. E. I. S., Paryż 1958, nr 699, s. 5.

²¹ Z. Kowalczyk, op. cit., s. 18–19; por. L. Zienkowski, *Jak się oblicza dochód narodowy*, Warszawa 1959, s. 168–169.

²² Por. T. Markowitch, op. cit., s. 7.

$$\begin{aligned}
 & \text{Dochód narodowy w cenie rynkowej}^{23} \text{ czyli produkt netto} \\
 & - \text{Podatki pośrednie} \\
 & + \text{Subwencje} \\
 & = \text{Dochód narodowy w cenie produkcji}^{24}
 \end{aligned}$$

Statystyka angielska ma jeszcze wariant dochodu narodowego — dochód prywatny przed opodatkowaniem²⁵. Uzyskuje się go nie z dochodu narodowego w cenie produkcji po odjęciu zeń dochodów przedsiębiorstw publicznych i całego sektora publicznego, a po dodaniu dochodów z tytułu tzw. transferów publicznych i przedsiębiorstw prywatnych²⁶. Pojęcie to oznacza więc całokształt dochodów prywatnych, rozdzielonych i niepodzielnych i służy do wyznaczania „dochodu prywatnego” poprzez odjęcie dochodów niepodzielnych przedsiębiorstw.

W międzynarodowych publikacjach statystycznych spotyka się szereg innych pojęć, jak np. „produkt geograficzny netto”, czy „produkt netto do opodatkowania”²⁷. Te różne pojęcia są tylko wariantami lub częściami składowymi kategorii dochodu narodowego i mają swoje zastosowanie w analizie ekonomicznej. Szereg z nich budzi wiele kontrowersji wśród statystyków dochodu narodowego — ekspertów Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁸. Niejednokrotnie nie ma zgodności poglądów odnośnie do pewnych pojęć z tego zakresu nawet wśród ekonomistów tego samego kraju, jak na przykład w Niemczech, gdzie niektórzy odróżniają „produkt społeczny” od „produktu narodowego”²⁹. Znany statystyk francuski Jacques Dumontier sporządził w roku 1951 listę 71 kategorii związanych z pojęciem dochodu narodowego, mogących mieć zastosowanie w analizie ekonomicznej w zależności od celu, jaki przyświeca takiej analizie³⁰.

Niezależnie od różnicy w pojmowaniu kategorii dochodu narodowego w literaturze marksistowskiej i burżuazyjnej, na którą już wyżej wskazywałem, istnieje jeszcze między nimi bardziej istotna różnica, tkwiąca w problemie usług. Problem ten wiąże się z marksistowską teorią produkcji materialnej i pracy produkcyjnej i nieprodukcyjnej. W myśl teorii marksistowskiej dochód narodowy tworzy praca produkcyjna; praca produkcyjna według K. Marksa jest „procesem zachodzącym między człowiekiem a przyrodą, procesem, w którym człowiek poprzez

²³ *National income at market prices.*

²⁴ *National income at factor cost.*

²⁵ *Private income before tax.*

²⁶ J. Meade, R. Stone, *National Income and Expenditure*, Londyn 1944, s. 15.

²⁷ Nations Unies „Statistiques du Revenu National de différents pays 1938—1948”, Nowy Jork 1950, s. 8—9.

²⁸ Ibidem, s. 15.

²⁹ Kraus, *Sozialprodukt und Volkseinkommen*, Berlin 1952, s. 9, cyt. za T. Markowitch, op. cit., s. 9.

³⁰ J. Dumontier, *Observation Economique*, Paryż 1951, s. 154.

swoją działalność realizuje, reguluje i kontroluje wymianę materii z przyrodą"³¹. Zatem produkcyjna jest praca ludzka, która stanowi bezpośrednie oddziaływanie człowieka na przyrodę i przyczynia się do zaspokojenia potrzeb ludzkich³².

Nie ma jednak wśród ekonomistów-marksistów całkowitej zgodności co do sposobu pojmowania sfery produkcji materialnej. Wydaje się, że można za A. Łukaszukiem sprowadzić rozbieżności w tej materii do dwóch zasadniczych punktów widzenia³³: jedni traktują sferę produkcji materialnej w sposób szeroki — I. Krasnołubow, S. Strumilin, T. Riabuszkin, B. Minc, M. Bor, podczas gdy inni zaś traktują produkcję materialną bardziej wąsko — A. Palcew, A. Pietrow. Chodzi tu w każdym przypadku o włączenie do sfery produkcji materialnej innego zakresu działalności społeczno-gospodarczej. Tak np. I. Krasnołubow i M. Bor włączają do niej transport pasażerski i łączność, a A. Palcew neguje produkcyjny charakter transportu ludzi³⁴. W praktyce jednak transport ludzi jest zaliczany na równi z transportem towarów do źródeł tworzenia dochodu narodowego w socjalizmie.

Ostatnio w polskim piśmiennictwie ekonomicznym pojawiają się głosy, sugerujące wliczenie pewnych usług niematerialnych odpłatnych do dochodu narodowego, jako jego część składową³⁵. W miarę rozwoju gospodarczego usługi te będą odgrywały coraz to większą rolę i coraz to większy odsetek ludności aktywnej będzie w tym sektorze zatrudniony. Podobne poglądy reprezentowali przed drugą wojną światową niektórzy ekonomiści radzieccy, jak np. S. Strumilin, K. Wozniesiński czy S. Tu-recki³⁶.

Niektórzy ekonomiści wiążą nieuznawanie usług jako źródła dochodu narodowego z niskim poziomem rozwoju gospodarczego i uważają, iż wtedy może to być uzasadnione³⁷. Wraz z osiągnięciem przez dany kraj

³¹ K. Marks, op. cit., s. 188.

³² Por. B. Minc, *Zagadnienia ekonomii politycznej socjalizmu*, Warszawa 1957, s. 111. Według tej definicji produkcyjna może być również praca, która nie wytwarza rzeczy, jak np. transport ludzi i towarów.

³³ A. Łukaszuk, *Z problematyki teorii dochodu narodowego w socjalizmie*, „Myśl Gospodarcza” 1958, nr 3, s. 90—91.

³⁴ Ibidem oraz T. Markowitch, op. cit., s. 12.

³⁵ A. Łukaszuk, op. cit., s. 104—106; W. Brus, *Na marginesie obliczeń dochodu narodowego Polski*, „Życie Gospodarcze” nr 22 z dnia 23 II 1959, oraz tego samego autora *Usługi a dochód narodowy. Liczyć czy nie liczyć?* „Życie Gospodarcze” nr 22 z dnia 3 VI 1962.

³⁶ M. Kołganow, op. cit., s. 256.

³⁷ C. Gini, *Occidental and Oriental Conceptions of Economic Progress*, „International Economic Association, Papers” 1953, nr 8; zbieżne w tym poglądy reprezentują W. Brus w cyt. art. w „Życiu Gospodarczym”, nr 22/559 z dnia 3 VI 1962.

wyższego poziomu w rozwoju gospodarczym, kiedy to zgodnie z teorią rozwoju Colin Clarka *coraz* to więcej ludzi jest zatrudnionych w sektorze trzecim, tj. w usługach, niezaliczanie usług do dochodu narodowego staje się pewnego rodzaju anachronizmem. Z tych właśnie pozycji wychodząc krytykuje się stosowanie przez kraje gospodarczo nierozwinięte modelu rachunkowości dochodu narodowego, stosowanego w krajach najbardziej rozwiniętych gospodarczo³⁸.

W dotychczasowym ujęciu dochód narodowy obliczony metodą marksistowską jest niższy od dochodu narodowego krajów kapitalistycznych o dochody z pracy nieprodukcyjnej — pensje funkcjonariuszy państwowych, żołd wojskowych, dochody adwokatów, lekarzy itp., która w ujęciu burżuazyjnym traktowana jest jako źródło dochodu narodowego. Wielkość tej różnicy jest szacowana rozmaicie w zależności od autorów, którzy przeprowadzają szacunek, i waha się od 15 do 30%³⁹. Gdyby jednak odjąć tylko wartość tych usług nieprodukcyjnych, to dochód narodowy krajów kapitalistycznych byłby ustalony na poziomie zbyt niskim, gdyż produkcja czysta w ich obliczeniach jest inna niż gdyby ją liczyć zgodnie z metodą marksistowską. Pewne usługi niematerialne potrącane są od wartości produkcji na równi z materialnymi kosztami produkcji; metodologia marksistowska natomiast uważa je jako element produkcji czystej⁴⁰. Już poprzednio wskazywano, że dochód narodowy w krajach socjalistycznych jest najbardziej zbliżony do pojęcia produktu społecznego w cenie rynkowej krajów kapitalistycznych. W cenach ich elementów składowych zawarte są podatki. W ten sposób dochód narodowy obliczony zgodnie z metodologią marksistowską zawiera w sobie wartość niematerialnych usług administracji publicznej⁴¹. Wartość tych usług nie figuruje oddzielnie jako element składowy dochodu narodowego, lecz jest zawarta w wartości produkcji poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej. W statystykach burżuazyjnych natomiast usługi administracji publicznej, tj. przede wszystkim państwa, oraz inne usługi niematerialne są wyodrębnione w postaci autonomicznej gałęzi gospodarki narodowej na równi z przemysłem, rolnictwem itp. Zasadnicza różnica sprowadza się więc tutaj do formy przedstawienia wartości usług administracji publicznej jako elementu składowego dochodu narodowego. Oczywiście, w ten sposób objęta jest tylko część

³⁸ T. Barna, *International Comparisons of National Accounts in Economic Analysis*, w: *Income and Wealth*, Series III, Cambridge 1953, s. 144—146.

³⁹ Według E. F. Jacksona wynosi ona od 10 do 15% (T. Peche, op. cit., s. 76) A. Łukaszuk szacuje ją na 20—30% (A. Łukaszuk, op. cit., s. 89).

⁴⁰ L. Zienkowski, op. cit., s. 172—173, oraz por. M. Kołganow, op. cit., s. 81.

⁴¹ T. Markowitch, op. cit., s. 38—39.

globalnej wartości usług administracji⁴². Ponadto pozostałe usługi niematerialne, zgodnie z marksowską teorią produkcji materialnej pozostają poza dochodem narodowym, jako element jego redystrybucji.

Powyższe stwierdzenia mają ogromne znaczenie dla rachunkowości społecznej, która ujmuje przede wszystkim proces tworzenia, podziału i zużycia dochodu narodowego⁴³. Teoretyczne założenia mają bowiem zasadniczy wpływ na metodologię obliczania dochodu narodowego, a tym samym na prawidłowość ujęcia zaszłości gospodarczych w skali makroekonomicznej.

Rachunkowość społeczna bada przede wszystkim procesy gospodarcze typu „strumieniowego” i ujmuje wszelkie zaszłości w skali makroekonomicznej⁴⁴. Podstawą tego systemu jest idea bilansowania się strumieni określonych wielkości ekonomicznych. Rachunkowość społeczna ujmuje całokształt działalności gospodarczej danego kraju w system kont rachunkowych, obejmujących podstawowe zaszłości gospodarcze w określonym czasie. Całą gospodarkę narodową dzieli się na sektory, a każdy sektor posiada własny układ kont⁴⁵.

Najczęściej spotyka się podział na następujące sektory: przedsiębiorstwa komercyjne, państwo, ludność i instytucje bez celu zarobkowego⁴⁶. Każdy z tych sektorów posiada cztery konta, na których można odnotować każdą transakcję w zależności od jej charakteru: konto produkcji, konto zbiorcze, konto operacji kapitałowych i konto operacji zagranicznych.

Każda zaszłość gospodarcza jest zapisana na kontach tych sektorów metodą podwójnego księgowania: każdemu przychodowi odnotowanemu na jednym koncie odpowiada zapis po stronie rozchodowej na innym koncie.

Wychodząc z zapisów na kontach wyżej wymienionych sektorów ustanawia się przy ich pomocy sześć kont zbiorczych zwanych „narodowymi” dla syntetycznego ujęcia całokształtu gospodarki narodowej. Według systemu rachunkowości społecznej Europejskiej Organizacji Współpracy i Rozwoju z siedzibą w Paryżu (dawniej OECE) są to następujące konta: konto produktu narodowego i wydatków narodu, konto dochodu narodu, zbiorcze konto skonsolidowane państwa, zbiorcze konto skonsolidowane ludzi oraz instytucji prywatnych bez celu zarobkowego,

⁴² Objęta jest tylko ta część, która finansowana jest przez podatki tkwiące w cenie.

⁴³ M. Malinvaud, *Initiation à la Comptabilité Nationale*, Paryż 1957, s. 61.

⁴⁴ T. Peche, op. cit., s. 29.

⁴⁵ Por. Z. Kowalczyk, *Systemy rachunkowości społecznej w kapitalizmie*, w: *Rocznik Ekonomiczny 1960/61 PTE — Oddział w Poznaniu*, Poznań 1961, s. 206,

⁴⁶ *Système normalisé de comptabilité nationale*, Paris 1959, OECE, s. 34—39.

skonsolidowane konto operacji kapitałowych oraz skonsolidowane konto „reszty świata”⁴⁷.

Szereg reguł bardzo precyzyjnych określa sposób ujmowania na tych kontach poszczególnych transakcji czy wielkości gospodarczych. Zapisy na tych kontach służą z kolei do ustanowienia „tablic standartowych”, które w sposób jeszcze bardziej syntetyczny opisują działalność ekonomiczną kraju. Ten sam system OECDE wyodrębnia następujące 10 tablic: szacunek produktu narodowego brutto w cenie produkcji w poszczególnych gałęziach gospodarki narodowej; finansowanie wydatków brutto gospodarki narodowej; skład dochodu narodowego i jego stosunek do innych agregatów dochodu i produktu; przychody i rozchody państwa; wydatki bieżące w dobrach i usługach; dochody i wydatki ludzi oraz instytucji prywatnych bez celu zarobkowego; podział wydatków konsumentów na dobra i usługi; finansowanie inwestycji wewnętrznych; podział inwestycji wewnętrznych; obroty z zagranicą.

Wielkości agregatów produktu społecznego i dochodu narodowego w ujęciu systemu OECDE pod względem treści oraz ich wzajemnego stosunku można by przedstawić schematycznie w następujący sposób⁴⁸:

- 1. Dochody pracowników najemnych
- + 2. Dochody pracowników niezależnych (rolnicy, wolne zawody)
- + 3. Procenty, czynsze i dywidendy płacone ludziom oraz instytucjom prywatnym bez celu zarobkowego.
- + 4. Dary spółek dla ludzi oraz instytucji prywatnych bez celu zarobkowego.
- + 5. Transfery bieżące państwa netto (ubezpieczenia społeczne, służba zdrowia, oświata i inne).
- + 6. Transfery bieżące płacone ludziom oraz instytucjom prywatnym bez celu zarobkowego, pochodzące z zagranicy.
- = Globalny dochód ludzi oraz instytucji bez celu zarobkowego
- + 7. Dochody niepodzielne spółek prywatnych po odciążeniu podatków.
- = Suma dochodów prywatnych
- 8. Transfery bieżące od państwa oraz z zagranicy
- 9. Procenty od długu publicznego
- + 10. Dochody państwa z tytułu własności lub z przedsiębiorstw
- + 11. Dochody niepodzielne przedsiębiorstw publicznych przed odjęciem podatków
- = Dochód narodowy
- + 12. Podatki pośrednie minus subwencje
- = Produkt społeczny netto w cenie rynkowej
- + 13. Prowizje z tytułu amortyzacji
- = Produkt społeczny brutto w cenie rynkowej

W obecnym stanie wiedzy ekonomicznej produkt społeczny i dochód narodowy są najlepszymi wskaźnikami agregatowymi, obrazującymi stan

⁴⁷ Ibidem, s. 39 i n.

⁴⁸ A. Piatier, *Statistique et Observation Economique*, t. 2, Paryż 1961, s. 825.

gospodarki danego kraju. Wysuwane pod ich adresem różne zastrzeżenia nie przekreślają dużej ich wartości poznawczej i praktycznej; są one bardzo przydatne w analizie ekonomicznej. Oczywiście, rachunkowość społeczna dostarcza znacznie więcej informacji przydatnych w analizie ekonomicznej niż wielkość i struktura produktu społecznego i dochodu narodowego. Tym niemniej ich syntetyczny charakter czyni z nich wielkości wynikowe o zasadniczym znaczeniu w całym systemie rachunkowości społecznej.